

Kovács László

HONFOGLALÓ MAGYAR LELETEK A KAJÁRPÉC-GYŰRI KAVICSBÁNYÁBAN (GYŐR–MOSON–SOPRON M.)

1. Bevezetés

1963 májusában Edvi Illés, Kajárpéc, Kis utca 8. sz. alatti lakos, házának építéséhez kavicsot termelt ki a község határ délnyugati részén lévő gyűri kavicsbányában, amelyet a Gyömöre–Lovászpata közötte múút Győr–Moson–Sopron és Veszprém megye határ vonalát képező szakaszának északkeleti oldalához csatlakozó Külső-Tag határrészen, a Kültelek vagy Hatház nevű lakotthelytől északkeletre álló akácokban nyitottak, és pedig közvetlenül a bányához vezető földút kanyarulatának bal oldalán (1. kép 1). Amint azt 1991. november 28-án, a Takács Miklóssal közösen végzett helyszínelésünk alkalmával a találó elmondta, két kocsirakomány kavics kibányászása közben akadt rá egy (valószínűleg) háton fekvő (férfi) csontvázra, amelyet nagyjából ki is bontott. A jobb lába mellett lelte a kardot, rajta és körülötte pedig az öv díszait, utóbbiak közül csak a csatot és két övveretet őrzött meg, egykori mennyiségükre pedig már nem emlékezett. Az ugyancsak kiemelt koponyát a második rakomány kavicsalmának tetejére helyezte, s mire másnap – Kovács József tanító (Hegyalja u. 44.) ösztönzésétől is sarkallva – a helyszínre visszatért, azt már szétverve találta. A leleteket a Kovács József által létrehozott és vezetett helytörténeti gyűjteménynek adta át, amelyben azok a 23–24. leltári számot kapták. A Teleki u. 1. sz. alatt őrzött gyűjteményt a Művelődésügyi Minisztérium 1966. január 24-én kelt 66268/66. sz. ügyiratban Kovács István osztályvezető védetté nyilvánította, s az iratban szereplő gyűjteménylistán az említett tárgyak a nevezett sorszámokon szerepeltek.¹

2. A leletek leírása (1. kép 2–3, 3. kép 1, 4. kép 2)

1. a–b. Öv kéregöntésű *bronzveretkészletének* két szélesebb, csaknem egyenlő oldalú háromszög alakú, alaplapjának közepénél szabálytalan téglalap alakú (ovális?) áttörésű példánya. Előlapjuk közepén domború pontkör, annak két oldalán egy-egy domborodó felületű, keretelt szélű kerek mező van, amelyek a veret csúcsát alkotó hasonló kialakítású, de szíromlevél formájú mezőt fogják közre, érintkező peremüknél egy-egy levélkével vagy bimbóval. A veretek áttörése a kerek mezők szélébe is belevág, alul pedig pálcás keretelése egy-egy nagyobb, ill. kisebb levélpárral csatlakozik a kerek mezők pereméhez. A két veret nem azonos öntőformában készült, hátoldaluk sarkainál 3–3 szegecs, az egyik példány két szétka-

lapált végű szegecsen a bronzlemez akla is megmaradt. H: 2,4, sz: 1,95, v: 0,12 cm.

Kajárpéc Helytörténeti gyűjtemény, lt. sz.: 24.

2. D alakú *bronzcsat*, amelyet ovális metszetű, a végei felé keskenyedő huzalból hajlíttottak úgy, hogy egymáshoz érő végeit a bronzlemezéből alakított – egyébként törött, hiányos – pecek karikája takarta. H: 3,3, sz: 2,4, á: 0,35–0,45 cm. Kajárpéc Helytörténeti gyűjtemény, lt. sz. nélkül.

3. Egyenes, *egyélű kard*. Aszimmetrikus, a hegye felé kissé szélesedő pengéje teljesen ép, az egyik oldalán a hegyénél ívesen bekanyarodó, kissé kitöredezett éle, a másikon tompa, a legvégén alig behajló foka van. Erőteljes, mintegy 1,5–1,8 cm szélességű vércsatornája mindkét oldalon a fok mentén fut, s elsekélyesedve, az él irányát követve, nagyjából a penge hegye előtt, 3,8–4 cm-rel ér véget. A penge a vércsatorna belső szélé mentén gerincelt, itt a legvastagabb. A markolatvas ép, egyenes; erre húzták fel a penge tövére kovácsolt, azon megülő, keskeny, csónak alakú, mindkét végén kissé lehajló, lapos keresztvasat. A markolatvas elkeskenyülő végét egykor a markolatgomb lapos, lekerekített végű téglalap alakú alsó tagjának felhúzása után, arra elhajlítva elkalapálták, majd úgy rögzítették rajta a markolatgomb elveszett – a találó szerint félkörhöz hasonló alakú, teljesen elrozsdásodott – felső tagját, hogy az abból lefelé kinyúló két vastag szegecs az alsó tag két – jelenleg ismét láthatóvá vált – nyílásán átdugva elnítették. A kard igen jó állapotú, restaurált. H: 82,8, a markolatgomb sz: 7,8, m: 2,3, v: 0,65, a lyukak á: 0,5–0,6 cm, a markolatvas h: 9,15, sz: 2,5–3,55, v: 0,6 cm, a keresztvas h: 10,7, sz: 1,65, v: 0,85 cm, a penge h: 71,8, sz: 4,1, v: 0,5–0,3 cm, a vércsatorna h: kb. 68 cm.

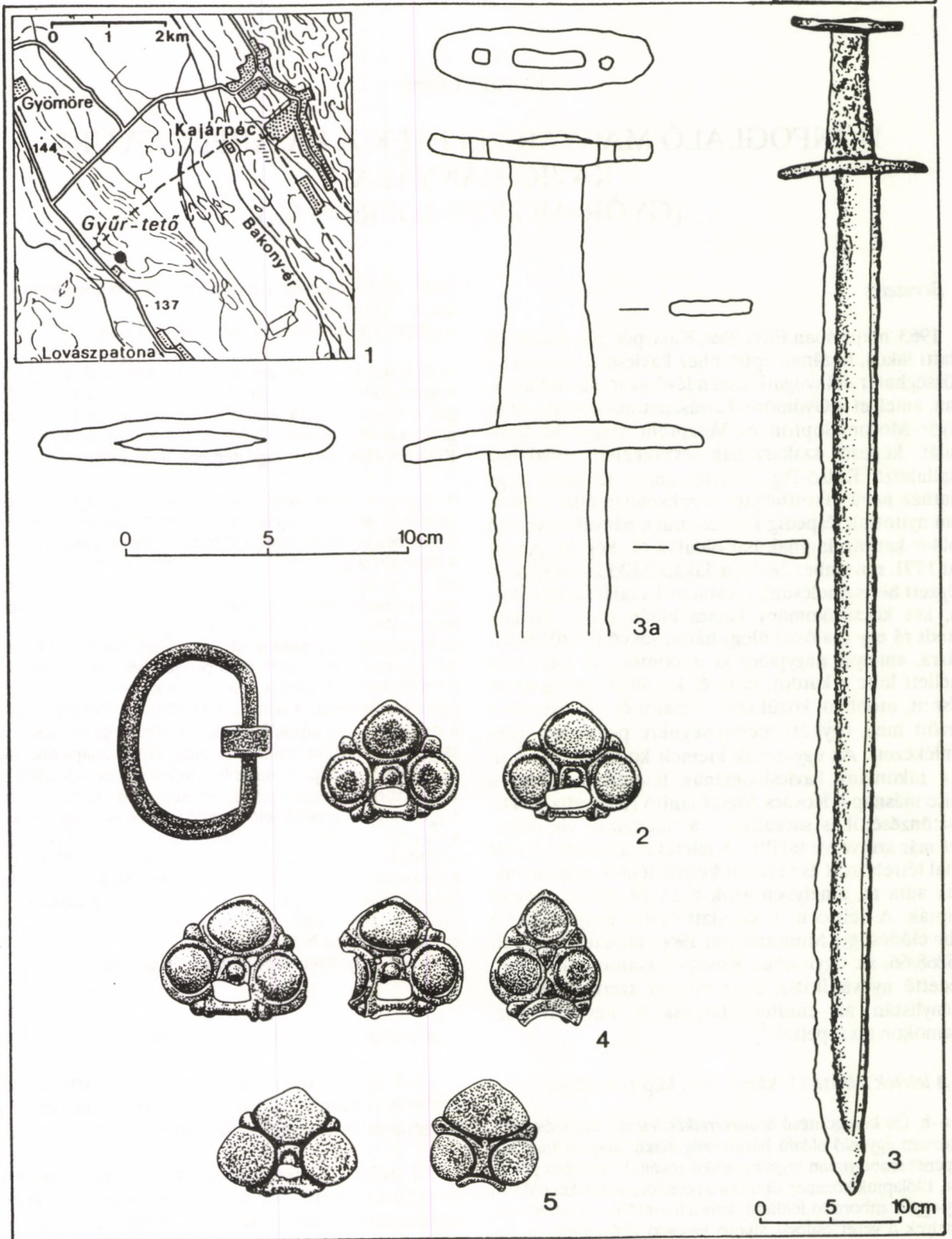
Kajárpéc Helytörténeti gyűjtemény lt. sz.: 23.

3. A leletek párhuzamai és értékelése

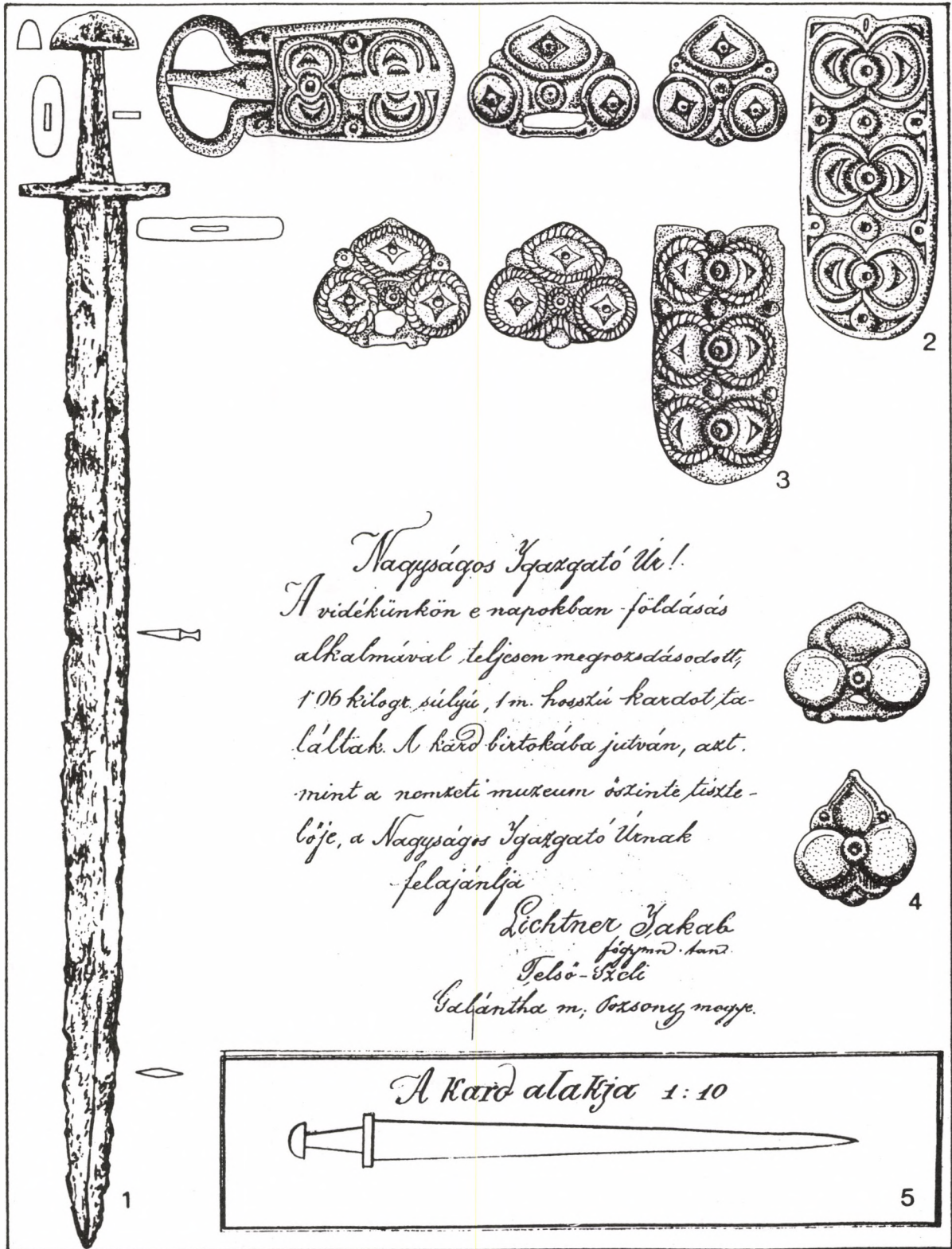
Első látásra nyilvánvaló, hogy a kajárpéci lelet-együttes különleges tárgyakat tartalmaz, amelyek megérdemlik a részletes vizsgálatot!

3.1. A két övveret a magyar honfoglalás kori leletanyagban igen ritka típus képvisel; igen jó – bár nem azonos öntőmintában készült – megfelelői Erdőtelek (Heves m.) – Barátlapason kerültek elő (1. kép 4, 3. kép 2).

1. Vékony kéregöntésű, a kajárpécivel csaknem egyező formájú, két aranyozott ezüst *övveret*, azoknál részletgazdagabb formában, de gyenge minőségben készítve: a forma rossz kitöltése miatt, mindkettő

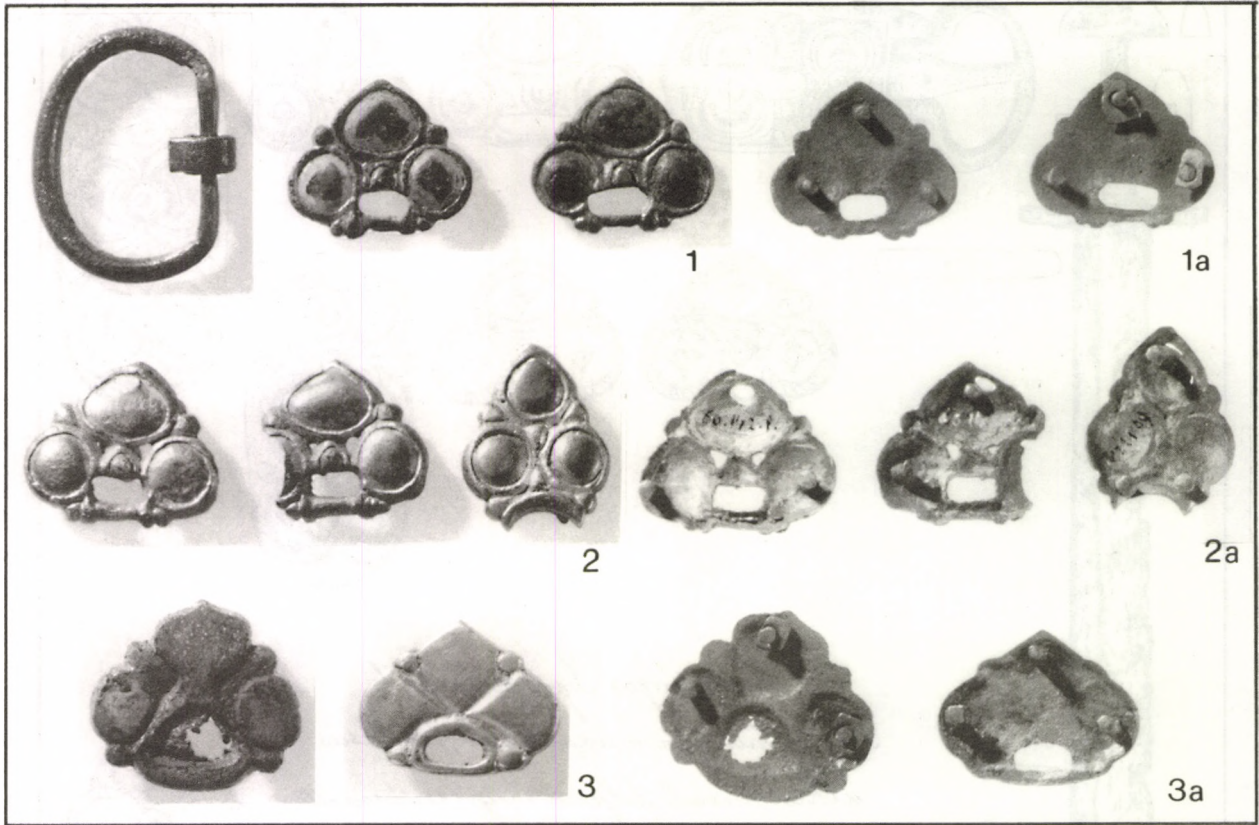
1. kép 1-3: Kajárpéc-gyűrűi kavicsbánya, honfoglalás kori sír; 1: a lelőhely környéke; 2: övcsat és veretek; 3: egyélű kard; 4-5: honfoglalás kori övveretek. 4: Erdőtelek-Barátlapos; 5: Ipolykiskeszi-Nagy völgy úti dűlő 261. sír
 Abb. 1, 1-3: Kiesgrube von Kajárpéc-Gyűr, Grab aus der Landnahmezeit, 1: die Umgebung des Fundortes; 2: Gürtelschnalle und Beschläge; 3: einschneidiges Schwert; 4-5: Gürtelbeschläge aus der Landnahmezeit. 4: Erdőtelek-Barátlapos; 5: Grab 261 von Ipolykiskeszi Flur-Nagyvölgy út

2. kép A kajárpécsi övdszék párhuzamai. 2: Tizsakécske-Ókécske; 3-4: Krjukovo-Kužnoe 256. és 370. sír;

1, 5: a felsőszéli egyéltű kard, valamint a találását bejelentő levél és vázlatrajz fénymásolata

Abb.2. Die Parallelen der Gürtelzierden von Kajárpéc. 2: Tizsakécske-Ókécske; 3-4: Grab 256 und Grab 370 von Krjukovo-Kužnoe; 1, 5: das einschneidige Schwert von Felsőszeli, sowie Fotokopie des den Fund anmeldenden Schreibens und der Skizze.

3. kép A kajárpéci övveretek és párhuzamaik elő- és hátoldala. 1: Kajárpéc-gyűri kavicsbánya; 2: Erdőtelek – Barátlapos; 3: Karos- Eperjesszög, Libatanya III. temető 6. és 11. sír

Abb.3. Vorder- und Rückseite der Gürtelbeschläge von Kajárpéc und ihrer Parallelen. 1: Kiesgrube von Kajárpéc-Gyűr; 2: Erdőtelek- Barátlapos; 3: Karos-Eperjesszög, Libatanya, Gräberfeld III. Grab 6 und Grab 11.

több helyen is lyukas. Az egyik példány törött, hiányos. H: 2,6, sz: 2,12, v: 0,17 cm.

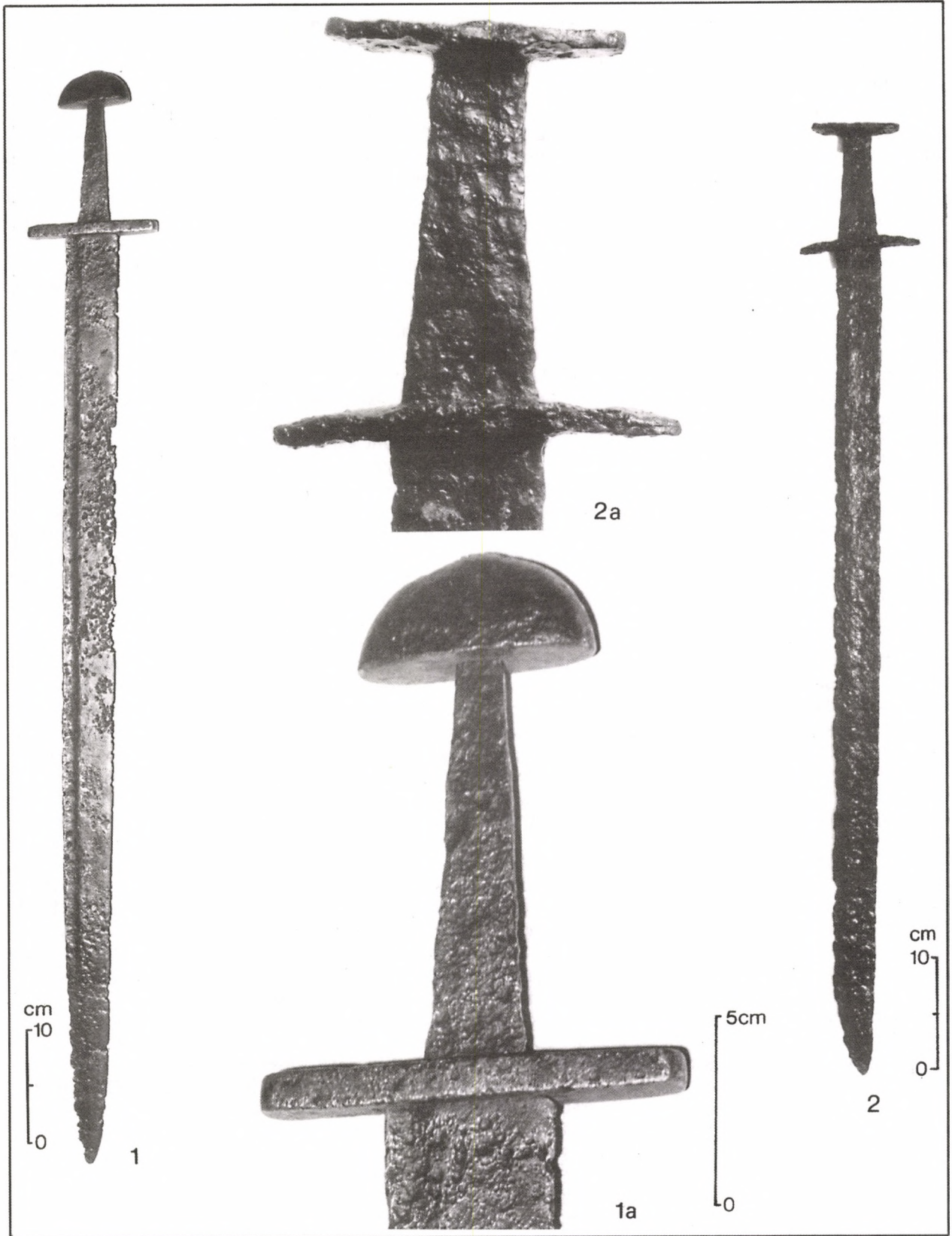
2. A fentiekkel azonos övkészletből való nyulánkabb típusú, ugyancsak vékony kéregöntésű, aranyozott ezüst *övveret*, amelyet alul köríves keretelés zár le, felette a kivágás helyett, ill. a középrészen egy-egy csepp alakú dudorral. Hátoldalának sarkaiban vele egybeöntött három szegecs. H: 1,9, sz: 2,4, v: 0,15 cm. Eger, Dobó István Vármúzeum, lt. sz.: 60.142.1–2.²

Ugyanezt a verettípust képviseli jóval egyszerűbb kivitelben a még közöletlen Ipolykiskeszi (Malé Kosihy, okr. Nové Zámky) – Nagy völgy úti dűlőbeli 10–11. századi magyar köznépi temető 261. sírjából való teljes, csattal és szíjvéggel is rendelkező *veretkészlet* (1. kép 5), amely egy lóva nélkül eltemetett, csupán két nyílcsúccsal jelzett fegyverzetű vitéz mellett feküdt. Előkerült mind a szélesebb, alul kivágós (12 db), valamint a keskenyebb, alul köríves lezárású (15 db) verettípus is, s mindettőlükre jellemző a síkba préselt, plaszticitását elvesztett felszín, amelyen a díszítést csak a mintázat vonalas árkolása jelzte. Afe-

lület simaságát esetenként utólagos poncolással törték meg. Nagyjából méreteik: h: 2,4, sz: 1,8, ill. h: 1,95, sz: 1,9 cm.³

Maga az eljárás, a mintakincs síkba préselt, vonalas tagolása másutt hármast és ötöst osztású vereteken is jelentkezett,⁴ ami az eredeti növényi ábrázolás fokozatos egyszerűsítésére való törekvést tanúsítja az egykori jelentéstartalom elvesztésével együtt. Verettípusunk ugyanis talán felső négyszirmú bimbók szimmetrikus elrendezésének mintájából keletkezett, amint azt a Tiszakécske (Bács-Kiskun m.) – Ókécske, nagyszéki lovas férfisir leletmaradványai között megőrződött gyönyörű *övkészlet* bizonyítja (2. kép). Az 1931-ben földforgatáskor talált, s Fettich Nándor által már sikertelenül helyszíneltemetkezésből szerencsére megmaradt az öv aranyozott ezüst, szélesebb, alul kivágott (7 db) és keskenyebb, alul bimbócskás záródású (4 db) verettípusa, a hasonló módon, de csak háromszirmú bimbók párosából komponált mintával ékes csat és kissíjvég kíséretében (FETTICH 1937, 63–64, 28.t.1–13).

Ez a pompás övkészlet egyedülálló a magyar hon-

4. kép 10. századi egyélű kardok, 1: Felsőszeli; 2: Kajárpéc-gyúri kavicsbánya
Abb.4. Einschneidige Schwerter aus dem 10. Jh. 1: Felsőszeli; 2: Kiesgrube von Kajárpéc-Gyúr

foglalás kori hagyatékban, s egyetlen – bár kissé nyomottabb kivitelű, s vonalkázott peremelésű – párját azon krjukovo-kuznoe-i 9–11. századi ősmordvin temető (Moršanskij rajon, Tambovskaja oblast') 256. sírjában találjuk meg, ahonnet korábban Dienes István a Karancslapujtó (Nógrád m.) – Nyárvas dülői 1. sírból való, ugyancsak párját ritkító övkészletének hasonmását közölte (DIENES 1964). A 256. sírban gazdagon felszerelt, fegyveres, 30–35 év körüli férfi nyugodott, s egyebek között fehérbronzból öntött, aranyozott, négyszirmú bimbómintás veretsora (41 db), háromszirmú bimbódszes szíjvége, viszont más jellegű, indás-indapalmettás ornamentikájú csatja volt (2. kép 3).⁵ Mindemellett a 370. sírban, egy ékszerekkel, tokosbaltával eltemetett férfi hagyatékában is említésre méltó övkészlet látott napvilágot: az ezüstözött bronzveretek két típusa is felbukkant: egyikük az erdőtelki keskenyebb övverethez hasonló megformálású, míg a kajárpéciekhez hasonló, de annak szív alakú középmezéjét ívelt szélű rombusz alakúval felváltó mintázatú példány (Materialy 1952, 119, 30.t.10, 32.t.7. – 2. kép 4), már más jellegű honfoglalás kori magyar övdíszekkel mutat kapcsolatot, pl. Karos (Borsod-Abaúj-Zemplén m.) – Eperjesszőg, Libatanya III. temető 6. és 11. sír övvereteivel (3. kép 3).⁶ A tárgyalt kajárpéci veretek típusának előzményét talán a szaltovó-majaki kultúra közismert igen szép, három fészlő bimbós mintázatú, karikás vagy karika nélküli övvereteiben kereshetjük, amelyek változatai a környező kultúrákban is felbukkantak, de terjedésük állomásait és időrendjét kellő mennyiségű adat híján egyelőre ugyanúgy nem lehetséges bemutatni, mint a honfoglaló magyarok felszerelésébe való kerülésük útját.⁷ Annakidején Dienes István úgy vélekedett a karancslapujtó 1. és krjukovo-kužnoe-i 505. sírbéli öv viszonyáról, hogy „a két öv egy műhely terméke, de legalábbis egy ötvös-műhelyben nevelkedett, illetve annak hagyományait folytató mesterek kezemunkájára utal” (DIENES 1964, 29). Ugyanez érvényes a kajárpéci veretek, azok közvetlen hazai párhuzamai, ill. a krjukovo-kužnoe-i 256. és 370. sír övvereteinek kapcsolatára is, s ha – adatok híján – csupán elképzeljük e kapcsolat irányát,⁸ az a szóhajóhető leletanyag nagyobb választéka alapján inkább a honfoglaló magyaroktól mutat az ősmordvinok felé, valószínűtlenebbnek érezve a fordított irányú, vagy egy feltehetőleg közös, egyelőre még ismeretlen helyen dolgozó műhelyből való, kereskedelmi úton történt beszerzést.

3.2. A kajárpéci csat sem közönséges darab, hiszen elűt a korszakban megszokott övcsatoktól. Utóbbiak ugyanis rendszerint kéregöntésű csatlemezzel készültek, amelyet az öv kapcsolószíjának egyik végére szegeztek fel úgy, hogy a két peremfüles széle egyben a szíj szélére feküdt. E két peremfülön, valamint a csatkarika két fülén, ill. a pecek hengerré formált végén keresztül dugták át a mind a pecek, mind a csatkarika mozgását lehetővé tevő kis tengelyt. A kajárpéci D alakú csatot viszont az öv borszíjának

visszahajtott, középen a pecek mozgását elősegítően kivágott vége tartotta meg, amelyet valószínűleg összeszegeztek, összevartak, vagy hosszabb szegecsű, azaz a kettős szíjat is összefogni képes veretekkel rögzítettek. Hasonló bronz övcsatot a kunágotai (Békés m.) 2. sírből ismerem (MÓRA 1926, 129: 5.á.45).

3.3. Csaknem páratlan a Kárpát-medence 10–11. századi leletanyagában a kajárpéci egyélű kard. Ez a fegyver a Meroving-kori saxból fejlődött ki, és pedig a 7. századra jellemző hosszú markolatú breitsax, majd a század végétől a viszonylag rövid markolatú, más arányú lang sax átmenetével. A lang sax pengéje még vércsatorna nélküli, a penge mindkét oldalán a fokkal párhuzamosan csak egy-egy vagy két-két barázda fut, bár néhány példányon e barázdák közötti mélyebb sáv már a kardoknál ugyan keskenyebb, sekélyebb vércsatornát sejteti. E saxokból alakult ki Skandináviában, s főként Norvégiában az az egyélű kardtípus, amely a 9–11. századi vikingkorban is továbbélt, a korszak kétélű kardjaira jellemző, a Jan Petersen által rendszerezett markolat típusok többségével – vagyis a Petersen-féle A–C, E–I, M, Q, X–Y és bizonyos különleges típusú markolatgombbal és keresztvassal – felszerelve.⁹ Az ő 1917-ben lezárt gyűjtése szerint, a norvégiai 9–11. századi kardok 23,5 %-a volt egyélű (1773-ból 370!).¹⁰ E kardok pengéjének éle és foka párhuzamos, előbbi a pengevégnél azonban úgy ível a fok felé, hogy a fegyver hegye nem a penge tengelyében, hanem a fok legvégén helyezkedik el. Pengéjük hosszúsága leginkább 75–80 cm között marad, s ritkán több 85, ill. kevesebb 70 cm-nél, de közéjük tartozik – a kétélűeket is beszámítva – a leghosszabb pengéjű norvégiai viking kard a maga 90,7 cm-es pengehosszúságával (PETERSEN 1919, 8, 56, 99). Mivel az egyélű kardok Európa más országainak leletanyagában a 9–10. században ritkák (vö. SARNOWSKA 1955, 295: Nr. 39; KIVIKOSKI 1973, 113: Nr. 840, 96.t.840; Latvias 1974, 242, 371–372, 39.t.16, 19–20, 55.t.26–27, 150: 77.á.9; MÜLLER–WILLE 1977, 65–66: Nr. 21, 55: 12.á.5; SEDOV 1987, 411. stb.), helyi, norvégiai gyártmányúaknak szokás őket tartani (BRUHN HOFFMEYER 1954, 27, 185; G. Salmo levélben megírt véleményére hivatkozva: KIRPIČNIKOV 1966, I. 37). Jelentőségüket a 10. sz. közepétől kezdődően kezdtek fokozatosan elveszteni azon harcmodorbéli változás hatására, amelyben a test-test elleni küzdelemben a vívás nyert mindinkább teret, s ehhez könnyebbé, keskenyebb pengéjűvé kellett alakítani a kardokat. Az új igénynek az egyélű kard már nem felelt meg, ezért lassanként eltűnt a fegyverzetből (STEUER 1970, 369). Ez a kardtípus a 10. sz. 2. felétől a 11. sz. első évtizedeiig keltezhető magyar leletanyagban annyira ritka, hogy az általam összegyűjtött 101 kardsból (vö. KOVÁCS 1990, 40: 2. jegyzet, 44–45. között: 2.á. lelőhelylista) mindössze egyetlen példány mutatkozott ilyen kialakításúnak:

3.3.1. A felsőszeli (Horné Saliby, okr. Galanta) kard (2. kép 1; 4. kép 1): minden bizonnyal 1885. júliusában fordult Lichtner Jakab felsőszeli illetőségű

gimnáziumi tanuló dátumozatlan levelével a Magyar Nemzeti Múzeum igazgatójához (2. kép 5). A levélhez egy cédulán mellékelte a kard gondosan megszerkesztett rajzát is. A választ 1885. augusztus 1-én adták fel, az adományozót „tanár úr”-nak titulálva:

„Igen Tisztelt Tanár Úr!

Szíves sorait melyekben a n. múzeumnak egy vaskardot méltóztatott följánlani kézhez vettük és van szerencsém tekintetes tanár urat értesíteni, hogy a vaskardot a n. múzeum gyűjteménye számára köszönettel fogadjuk. Rajz után ítéelve a kard valószínűleg a XI–XII. századból származik. Hogy a szállítmány költségébe ne kerüljön szíveskedjék a n. múzeum igazgatóságához címezni és reájegyezni, hogy hivatalos fölszólítás folytán portómentes. Kitévő tisztelettel. Budapest 1885 augusztus 1. a m. n. múzeum érem- és régis. osztályi őr”.¹¹ Az időtájt még úgy járt a posta, hogy a megkért kardot augusztus 5-én már be is leltározhatták a Történelmi Osztály gyűjteményébe, s talán egy – azóta elveszett – kísérelévből bizonyosodhattak meg arról, hogy az ajándékozó nem tanár, hanem tanuló volt, ahogyan azt végül is a leltárkönyvbe bevezették. A kardot először Nagy Géza ismertette az ezredéves kiállítás emlékei köréből, a királyság korából való kardok között. Természetesen utalt a fegyver egyélű voltára, de értékelő megjegyzést nem fűzött hozzá, s a 11. sz. 2. felére keletkezte (NAGY 1896, 353–354, 355: 2.t.1). Később a szablyák eredetkérését vizsgáló Tóth Zoltán mellékesen, de nem jogosulatlanul a nyugati kard szablyaszerű, egyélű, keleties példányának nevezte,¹² s ezt a véleményt csak a jelenlegi tanulmányozás alkalmával sikerült megértenem. Bakay Kornél ugyanis hiányos és hibás leírást közölt róla,¹³ s csupán egyélűségét említette Kalmár János is (KALMÁR 1971, 60, 100.á.c). A kardra vonatkozó szakirodalmi adatokat először Alexander Ruttkay összesítette, s e fegyvert a félkör alakú markolatgomb és az egyenes, lekerekített végű, négyszög metszetű keresztvas alapján a 10–11. sz. fordulójáról származtatta. Először válaszolt fel egy magyar leletre vonatkozóan a saxtól a norvégiai egyélű kardokig vezető fejlődést, s ő mutatott rá arra, hogy ez a fegyver egyedülálló példány Közép–Európa korabeli leletanyagában, s talán a Baltikum felé mutat kapcsolatokat (RUTTKAY 1975, 144: Nr. 49, 149: 6.á.4; RUTTKAY 1976, 293). Többször szerepelt a kard különféle leletgyűjtésekben (FEHÉR–ÉRY–KRALOVÁNSZKY 1962, 42: Nr. 418; SCHULZE 1984, 513, 504: 32.á; KISS 1985, 301; KOVÁCS 1986, 249, 29.á; Pramene 1989, 88: Nr. 11/109.3; KOVÁCS 1990, 44–45. között: 2.á.A.24), továbbá e sorok írójának egy elfektetett, végül archiválásra ítélt tanulmánykötetbe írott cikkében (KOVÁCS 1981, 65: Nr. 30), mindenütt hiányos adatbázissal.

A felsőszeli egyenes, egyélű kard csaknem teljesen ép. Nagyjából szimmetrikus pengéje egyik szélének végén a csorba él enyhe íveléssel fut a penge tengelyében kialakított csúcsig; a másik szélén viszont tompa foka van, amelyet sekély, a csúcs előtt kb. 15,5 cm-rel

megszűnő vércsatorna kísér a penge mindkét oldalán. A penge a vércsatorna belső széle mentén a legvastagabb, ennek végétől kezdődően viszont középen gerincelt, azaz rombusz metszetű, ugyanis ezen az utolsó szakaszon a pengét utólag kétélűre kovácsolták, majd kiköszörülték.¹⁴ Ezt azon a pengeoldalon végezték, amely a fok jobb oldali helyzeténél van elől-nézetben, s így történt, hogy új, rövid, a végén ívelten behajló él (fokél?) alakult ki, oldalnézetből a fok jobb szélén. A penge hegye az egyélű kardnál szokásos helyről, a fokról, e köszörülés közben került csak a penge tengelyvonalába. A kard markolatvasa ép, egyenes, erre húzták fel az egyenes, lapos, lekerekített végű, s a penge tövére kovácsolt keresztvasat, majd elkeskenyített végére húzták, s annak elnittelésével erősítették rá a csaknem félkör (oldalról süveg) alakú markolatgombot. A kard h: 93,9, a markolatgomb sz: 6,4, m: 2,8, v: 2,2 cm, a markolatvas h: 10,3, sz: 2,9–1,4, v: 0,3 cm, a keresztvas h: 11,3, m: 0,8–1, v: 1,5–1,7 cm, a penge h: 79,6, sz: 4,5–4,7, v: 0,6 cm, a vércsatorna h: kb. 64 cm.

Magyar Nemzeti Múzeum Fegyvertár, lt. sz.: 52.16. Régi lt. sz. a Középkori Osztályon: 84/1885.

Hasonló módon, tehát szablyaszerűen fokélesre kovácsolt és köszörüléssel átalakított egyélű karddal a számomra hozzáférhető szakirodalomban nem találkoztam. Nem lehetetlen, hogy e kardot az időtájt formálták így át, amikor magyar környezetben átmenetileg a szablyamarkolatú kardok létrehozásával is megpróbálkoztak. E feltevésnek azonban ellentmondani látszik az a tény, hogy nem nyúltak a kard szerelékéhez, pedig a markolatgombot és a keresztvasat el kellett volna távolítani, s a markolatvasát sem hajlították meg szablyaszerűen úgy, ahogyan mindezt a szablyamarkolatú kardok kialakításakor elvégezték (vö. BAKAY 1965, 34–35; BAKAY 1967, 172; RUTTKAY 1976, 294–295; KOVÁCS 1981, 33–35; KOVÁCS 1986, 250). Az eljárás különbözőségét az egyélű és kétélű kard meglévő különbsége meg nem magyarázhatja, ezért nem élhettem az átalakítás keletkezésének a 955/970-es éveket követő rövidebb időszakra való szorításának lehetőségével (KOVÁCS 1990, 39–45), hanem továbbra is az Alexander Ruttkay javasolta, már idézett korhatározás mellett maradtam.

3.3.2. Mielőtt visszakanyarodnék a kajárpécsi lelet tárgyalásához, szükség van egy rövid kitérőre. Edvi József, a lelet megtalálója élményszerűen egy sír előkerüléséről beszélt a mostani, utólagos helyszín-lésünk idején, de ugyanígy nyilatkozott Kovács József tanúsága szerint 1963-ban is. Nem vonhatom tehát kétségbe megfigyeléseit, miszerint ez volna az első eset, amikor – igaz: nem kétélű – kard, és – a vereteknek ugyancsak a találój megjegyzéséből becsülhető mennyisége alapján sejtett – teljes veretkészletű év egyazon sír mellékleteként látott napvilágot. Mind-éddig ugyanis más volt e lehetőségéről a régészek véleménye. Amikor Szőke Béla, a honfoglaló magyarok vezető- és középrétegének régészeti hagyatékát a

nők viselete alapján két csoportra tudta szétválasztani, azt is észrevette, hogy az első csoportbeli férfiakat egyebek között veretes övvel és szablyával hantolták el, míg a második csoport férfi halottai mellé kétélű kardot tettek, de veretes övet sohasem. Kivételnek, s emiatt mindkét csoportba besorolhatónak csupán a Ladánybene-benepusztai (Bács-Kiskun m.) temetkezést vélte, ahol nyilvánvalóan veretes öv, s a szakirodalomban általánosan elfogadott nézet szerint kétélű kard feküdt a vitéz szélkifűtő csontváza mellett (vö. SZŐKE 1962, 19, 21, 25, 27). E kivétel-tétel szükségességét magam vontam kétségbe, azt állítván, hogy a nevezett fegyver itt sem kard volt, hanem szablya, s az elhunyt felszerelése teljességgel a Szőke-féle első csoportba illeszkedett (KOVÁCS 1980, 314–315). Egyébként Szőke Béla megfigyelésének általános érvényét megerősítette a Bakay Kornél által összegyűjtött lelet- anyag is,¹⁵ s nem kellett hitelét kétségbe vonni a munkájának megírása után ismertté vált kardos sírok mellékleteinek áttekintése után sem.¹⁶ Mivel tehát a kajárpéci kard a találó beszámolója alapján veretes övű férfisírból származtatható, ez a leletegyüttes nemcsak övveretei és kardja típusában, hanem ezek együttes előfordulásában is különlegesnek mutatkozott.

4. Értékelés

A kajárpéci határban eltemetett vitéz különleges övveretei feltevésem szerint hazai műhelyben készültek, de ezt bizonyítani nem tudom. Korábban Dienes István mutatott rá a még páratlanabb kanrancslapujtői öv tárgyalása kapcsán, hogy „pusztán a rangos, ritka ötvösmelékek alapján nem keltezhetjük... e temetkezéseket a legkorábbi időkre, legfeljebb annyi bizonyos, hogy az államalapítást megelőző korszakból valók (DIENES 1964, 37). Véleményem szerint túlságosan korai gyártási idővel számolt Erdélyi István, amikor a tiszakécske-ókécskei, ill. a krjukovo-kuznoe-i 256. sírbéli veretes övekkel kapcsolatban így írt: a karancslapujtői öv hasonmását jelentő övkészleten kívül „az újabb Krjukovo-kuznojei öv arra utal, hogy most már nem egyedülálló esettel van dolgunk, azaz a IX. század elején, egyidőben, azonos centrumban készült és egyrészt a honfoglaló magyarokhoz, másrészt a mordvinok őseihez került övekről van szó. A centrum meghatározása a jövő feladata” (ERDÉLYI 1977, 69). Bálint Csanád magyarországi sírdíszítéseiteket, s azok keleti párhuzamait vizsgálva arra a megállapításra jutott, hogy az előbbieket nagy valószínűséggel a honfoglaláskor első évtizedeiből, azaz a betelepült első nemzedék hagyatékából valók. Meggyőződése szerint a hazai példányok – beleértve a tiszakécske-ókécskei öv díszzeit is – hazai készítésűek, keleti hasonmásaik viszont nem a Kárpát-medencéből

kerültek oda, hanem az övkészletek gazdag változatosságát létrehozó általános fejlődés összeillő termékei (BÁLINT 1989, 138; BÁLINT 1989a, 14–15). Ugyancsak a honfoglaló magyarok első nemzedéke – azaz a még Etelközben született, de már az új hazában, a 10. sz. első felében, zömében első harmadában eltemettek – hagyatékának tartotta Mesterházy Károly azokat a sírleleteket, amelyeknek közvetlen etelközi, baskíriai stb. megfelelői ismeretesek, s ezek közé besorolta a tiszakécske-ókécskei sírt, s a vereteinek hasonlósága miatt az erdőteleki és az ipoly- kiskeszi, fentebb már ismertetett temetkezéseket is. Mindemellett azzal a lehetőséggel is számolt, hogy a Felső-Tisza-vidéket a magyarság (a kabarok vagy egy részük) már évekkel 895/896 előtt megszállta (MESTERHÁZY 1989–1990, 237–247), sőt legújabb munkájában Mechthild Schulze-Dörrlamm már a 9. sz. második felében való betelepülésüket is kimutatni vélte (SCHULZE-DÖRRLAMM 1988, 441–446). E, számomra elfogadhatatlan, feltevés tárgyalása azonban már messze vezetne témánktól, hiszen anyaggyűjtésében a kajárpéci veretek és közvetlen párhuzamaik típusa nem is szerepelt.

A bemutatott vélemények alapján tehát csak annyi a valószínű, hogy a kajárpéci övdíszek a honfoglalás korának első évtizedeiben kerülhettek a földbe, s egy ilyen keltezést bizonyos mértékig összhangba lehet hozni az egyélű kard ugyancsak feltételezhető korával is. Mivel Közép-Európában legfeljebb a 9. sz. elején használták még a saxot, aligha lehet szó e fegyver karddáró való átalakításáról, kardszerelékekkel való ellátásáról. Nem kizárt viszont, hogy egy kalandozó hadjáraton zsákmányolta a kajárpéci harcos, talán a szászországi hadjáratok (906–938) valamelyikén, például 915-ben, amikor a portyázó csapatok Brémáig, s a dán határig is eljutottak¹⁷, Észak-Németországban pedig – amint arról volt szó – ez a kardtípus, ha a csekély mértékben is, de ismert volt. Később, a részleges fegyverváltás idején, frank, bajor, cseh, vagy Kijeven áthaladó arab kereskedőktől ilyen fegyvert aligha szerezhettek (vö. KOVÁCS 1990, 44–45), s emiatt – s a sejtetett keltezés következtében is – igen kicsi a valószínűsége annak, hogy az orosz fejedelmi (királyi) testőrség¹⁸ baltikumi származású tagja volt az a férfi, aki ebben a sírban nyugodott. Rontja a keltezés lehetőségét a kétrészes markolatgomb felső tagjának hiánya, mert így még a típusba sorolás segítségére sem támaszkodhattam, végezetül pedig a közvetlen skandináviai, elsősorban norvégiai, vagy baltikumi kapcsolat feltételezéséhez nincsen semmiféle bizonyíték. Végül is a nagy vonalakban ismert általános folyamattól (vö. KOVÁCS 1990) eltérő egyedi jelenséggel is számolhatunk, s ezért keltezhetjük e lócsontok nélküli, hiányosan megmaradt leletanyagú, mégis egyedülálló jelentőségű sírleletet a 10. sz. első harmadára.¹⁹

Jegyzetek

- 1 A lelet feldolgozásának jogát Figler András és Tomka Péter szívességének köszönhetem, felkérésük Takács Miklós közvetítésével jutott el hozzám. Ő segített a helyszínelésben is, ahol Edvi József, Kovács József és a község helytörténésze, Vikár Tibor (Béke út 9.) volt segítségemre. Az iskolagyűjtemény védetté nyilvánításáról szóló okiratot Kovács József engedte át fénymásoltatásra. Mindannyiuk szívességét ezúton is megköszönöm.
- 2 A Szabó János Győző hagyatékában megmaradt leletanyagot Révész László szívességéből közölhettem, vö. MESTERHÁZY 1989–1990, 239, 264: 9.á.4.
- 3 HANULIAK 1989, 380, 394, 384: 4.á.15.13. Az ásató a még közöletlen sűr teljes dokumentációját is megküldte tanulmányozásra, a leletek fényképével együtt. Szívességét ezúton is megköszönöm! Vö. MESTERHÁZY 1989–1990, 239.
- 4 Pl. övvereteken, fokozatosan távolodva a tárgyalt formától: Kenézli (Borsod-Abaúj-Zemplén m.) – Fazekaszug II. temető, 4. sír: FETTICH 1931, 82: 55.á.4–20, 21–44; Nagyszentmiklós (Sinnicolau Mare, jud. Timis) – Bukova pusztá, 3. halomsír: HAMPEL 1907, 130, 23.t.3; Naszvad (Nesvady, okr. Komárno) – Partokdűlő, szórvány: TOCÍK 1968, 35–36, 25.t.2–4, 6–9; lószerszámvereteken: Ladánybene (Bács–Kiskun m.) – Benepusztá: FETTICH 1937, 69, 34.t.1–16, 17–24, 35.t.1–14, 15–29; Budapest–Farkasrét: DIENES 1973, 190, 6.á.9–14, 15–18; valamint domború felülettel: Tuzsér (Borsod-Abaúj-Zemplén m.) – Boszorkányhegy: HAMPEL 1907, 148, 37.t.22a–b; Karos (Borsod-Abaúj-Zemplén m.) – Eperjesszőg I. temető, 1/1936. sír: FETTICH 1937, 134–135, 133.t.24–31, 17–23; Szered (Sered, okr. Galanta) – Mácsédi dombok, I. temető, 15/53. sír TOCÍK 1968, 47, 36.t.19–21. Valószínűleg jó párhuzama még a kajárpécsi vereteknek a Sárbogárd (Fejér m.) – Tringer tanya 33. sírjából való övkészlet, de ezt a rossz minőségű publikációs fényképe alapján nem lehetett biztosra vennem vö. K. ÉRY 1967–68, 128, 131, 32.t.2–21, 24–38. A sírt annak idején „in situ” vették fel, s ezt a tanulmány megírása idején a székesfehérvári múzeumban nem találták meg; Siklósi Gyula és Fülöp Gyula ezirányú fáradozását ezúton is megköszönöm.
- 5 Materialy 1952, 87, 29.t.4–6, 34.t.12, 20.t.3; ERDÉLYI 1977, 69–70, 70: 3.á; BÁLINT 1989, 138, 137: 59.á.15–18; BALINT 1989a, 14–15, 15: 1–2.á; MESTERHÁZY 1989–1990, 238, 259: 4.á.6–7, 265: 10.á.7–9. Ő ugyanitt egy további veretet említett Tabaevkáról, de azt valójában nem lehet jó párhuzamnak tekinteni: vö. ORLOV 1984, 40, 43: 6.á.4.
- 6 RÉVÉSZ 1990, 5.á. A leleteket Révész László szívességéből tanulmányozni is módom nyílt.
- 7 Vö. GENING 1962, 4.t.14, 17–19, 34; GENING – HALIKOV 1964, 17.t.7, 11; PLETNEVA 1967, 163: 44.á.4, 15, 19–20, 25–26, 31–33, 46, 45.á.9, 22; GOLDINA 1969, 40.t.10, 15; Material'naja 1969, 4.t.6–9, 29.t.9; SEMENOV 1980, 13.t.17; GAVRILINA 1987, 61: 4.á.5–6, 9–10. Maga az eredetileg háromlevelű, ritkán félig nyílt lótuszvirág-motívum a khorasani-szög mintakincsből kerülhetett a szaltovó-majaki kultúrába azzal az átalakulással, hogy mind a három levél egy-egy, többé-kevésbé leegyszerűsödött formájú, különféleképpen csoportosított virággá alakult: vö. MARSCHAK 1986, 338, 218.á.1–6.
- 8 Nem tudjuk, hogy a Perzsiába szakadt magyarok (szávártú ászfalúk) analógiájára tartották-e még 950 körül a honfoglalók a Magna Hungáriában maradt magyarokkal is a kapcsolatot, mindenestre talán nem véletlen, hogy onnét a Volgai–Bulgárián át Kijev és Magyarország felé az út éppen a mordvinok földjén át vezetett (GYÖRFFY 1975, 258–260; FOMIN–KOVÁCS 1987, 62) még a 13. században is: Napkelet 1965, 24, 44, 50, és a 128–129. old. közötti térkép.
- 9 PETERSEN 1919, 55–181; STEIN 1967, 12–14; STEUER 1970, 363, 369; MAURE 1975/1976, 97–99; RUTTKAY 1976, 293; SZAMEIT 1987, 156–157; HÜBENER 1989. A langszaxok 9. századi közép-európai továbbéléséről: FRIESINGER 1972, 45–46; SZÓKE 1985, 162; SZAMEIT 1986, 385, 391.
- 10 PETERSEN 1919, 6; vö. MAURE 1975/1976, 97: az általa tanulmányozott 95 kardból 30 volt egyélű (31,5 %).
- 11 A Magyar Nemzeti Múzeum régi levelezési könyvében, ill. a megmaradt iratanyagban Parádi Nándor segítségével tájékozódtam, szívességét ezúton is megköszönöm. A fennmaradt múzeumi levél csak piszkozati példány, nem szerepel rajta a múzeumi osztályőr, Hampel József neve.
- 12 Minden bizonnyal a „fokél” alapján: vö. TÓTH 1930, 21: 19.á., 22: 1. jegyzet, 26–27: 3. és 1. jegyzet.
- 13 Leírásban helyesbítendő: a kard markolatgombja nem félgömbös, rajta ezüstözés nyomai nem láthatók, s nem vétel útján került a múzeumba: vö. BAKAY 1965, 9: Nr. 27, 55: 27.á.4a-b; BAKAY 1967, 127, 120: 9.á.4.
- 14 A kardátalakítás kérdésének vizsgálatában Temesvári Ferenc segítségét élvezhettem, s ugyancsak ő mutatta meg a MNM Fegyvertárában őrzött Nagy Géza-féle jegyzetanyagban az ide vonatkozó cédulákat. Ezekből kiderült, hogy a felsőszeli kard előkerüléséről Nagy Géza sem tudott többet az itt közreadottaknál. Temesvári Ferenc szívességét ezúton is megköszönöm.
- 15 Bakay Kornél szerint, az általa összegyűjtött anyaggal kapcsolatban „övdíszeket három helyen jegyeztek fel (Benepusztá, Eger-Szépasszonyvölgy, Nyíregyháza-Felsőpázsit)” kardos sírban: BAKAY 1965, 22; BAKAY 1967, 148. Vegyük sorra ezeket a leltárgyakat: 1. Ladánybene-Benepusztá értékeléséről már volt szó! 2. Eger (Heves m.) – Szépasszonyvölgy A/1898. sír: 1898 végén, Turcsányi Gyula szőlejében végzett földmunkák alkalmával sírokra bukkantak, s december 16-án közülük egyet Bartalos Gyula fel is tárt. Az I. Romanosz Lakapenosz, Krisztofórosz, VII. (Bírborbanszületett) Konstantinosz (927?–931) átlukasztott fél ezüstpénzével keltezett lovaszírban a vitéz deréktjától „lejjebb széles vonalban vasroszdának barázdáját találtuk, melyből három darabot emelhetünk ki (úgy látszik kardnak hüvelye lehetett)”: BARTALOS 1899, 353. Bakay Kornél e leírásból kardra következtetett – BAKAY 1965, 7–8: Nr. 17; BAKAY 1967, 125: Nr. 17. – holott a korabeli szaknyelvi bizonytalanságból fakadóan – vö. KOVÁCS 1980, 309–312. – erre nem volt elégséges alapja, sőt az is az eljárása ellen szólt, hogy Bartalos Gyula a temető 18. sírjában előkerült, s ábrán is közölt szablyát ugyancsak kardnak nevezte: BARTALOS 1899, 357. E kételynél azonban tovább is mehetünk! Az „A” sír leleteit ugyanis Bartalos Gyula „az érdeklődés felkeltésére egy belvárosi üzlet kirakatában kiállította, majd gyűjteményében, a

Lyceumban helyezte el, s elküldte Hampel Józsefnek a Nemzeti Múzeumba, aki Bartalos cikkéhez a leleteket le-rajzoltatta és meghatározta a „bizánci pénzt”: NAGY 1968, 69. Hampel József tehát kezében tarthatta a tárgyakat, ezért hitelesnek kell elfogadnunk azt – a Bartalos Gyula cikkében nem szereplő – adatát, hogy a váz „lábcsontjai táján a kard maradványait rozsdás sáv jelezte és van a pengéjéből egy, a hüvelyéből két darab, ez utóbbiak szélessége 4,4 cm”: HAMPEL 1900, 574. A hüvely szélességének értékeléséhez jó támpontot nyújt a Zemplén (Zemplín, okr. Trebišov) – Szélmalomdombon feltárt sír szabályjának hüvelye, amely a torkolatánál 4,6, a végénél 3,7 cm szélességűnek mutatkozott: BUDINSKÝ–KRIČKA–FETTICH 1973, 31. Egy kétélű kard hüvelye sokkal szélesebb volt, amint azt több lelet is tanúsítja: pl. Hedendorf (Kreis Stade): 6,4 cm: MÜLLER–WILLE 1977, 73: Nr. 82, 54: 11.á.1; Gdańsk (pow. Gdańsk): 6,5 cm: NADOLSKI 1955, 186–192. Mindezek nyomán – véleményem szerint – az egri „A” sírban sem kétélű kard, hanem szablya volt: KOVÁCS 1981, 60–61; KOVÁCS 1989, 26: Nr. XXXIII; KOVÁCS 1990, 44–45. között: 2.á.D.24. 3. Nyíregyháza (Szabolcs-Szatmár-Bereg m.) – Felsőpázsit: a IV. szakasz „4. dőlőjében, amely a tokaji országúttól mintegy 380 méterre van, Drucker Tibor birtokán, 1930. december havában szőlő-talaj-rigolózás alkalmával találtak a munkások honfoglalás kori sírra, amelynek mellékleteiből a tulajdonosnak átszolgáltattak 16 db tárgyat, aki Nyíregyháza város vezetőségének adományozta azokat. Sem a munkások, sem a tulajdonos nem figyelték meg a leletkörülményeket, s így a legfontosabb tudnivalókról mit sem ismerünk” – tájékoztatott Kiss Lajos: FETTICH 1938, 507–508: 1. jegyzet, 505: 11.t. Bár Fettich Nándor elképzelhetőnek vélte, hogy az összes lelet egy, akár már a 11. század ele-

jéről való temetkezésből őrződött meg – FETTICH 1938, 507–508. –, utóbb az a vélemény alakult ki, hogy a nevezett „leletanyag vagy kettős – férfi és női – sírból vagy egy nagyobb temető két megmentett sírjából származik”: SZÓKE 1962, 25, 81; BAKAY 1965, 11: Nr. 42; BAKAY 1967, 129: Nr. 42. Mivel azonban a munkások még két sírnál is többet feldúlhattak, a tárgyak között szereplő övveret és két kisszűjvég, valamint a kétélű kard összetartozása teljesen bizonytalan. Ugyanakkor még összetartozásuk esetében sem kellene törvénytörően teljes veretkészetű övvel számolnunk.

- 16 Ismereteim szerint, a Bakay Kornél munkáját követően között kétélű kardos és szablamarkolatú kardos temetkezések egyikében sem volt együtt a fegyver és a veretes öv. Valószínűleg ugyanígy vélekedhetünk a még közöletlen Csekej (Čakajovce, okr. Nitra) – Kostolné dül 587. sírbéli, valamint a dévai (Deva, jud. Hunedoara) temető valamelyik temetkezéséből való kard leletegyütteséről is: vö. REJHOLCOVÁ 1982, 235–236; RUSU 1975, 210; KOVÁCS 1981, 59: Nr. 18; BÓNA 1986, 207; KOVÁCS 1990, 44–45. között: 2.á.A.14, 17; 46.
- 17 KRISTÓ 1980, 235–276 (különösen: 244–245); A magyarok 1986, 19: térkép. A kalandozó hadjáratokban zsákmányolt kétélű kardokkal kapcsolatos feltevésekről: KOVÁCS 1990, 42–43.
- 18 GYÖRFFY 1977, 107–108. Az egyélű kardok hiányáról a kijeji Oroszországban: KIRPIČNIKOV 1961, 194.
- 19 Munkám fényképfelvételeit Kádas Tibor és Sugár Lajos, a rajzokat Dukay Bernadette és Ősi Sándor, az MTA Régészeti Intézet munkatársai készítették, a felsőszeli kard fényképeit pedig Temesvári Ferenctől kaptam. Fogadják mindannyian ezúton is köszönetemet! Végezetül itt is megköszönöm Fodor István értékes lektori véleményét.

IRODALOM

- BAKAY 1965 K. BAKAY, *Régészeti tanulmányok a magyar államalapítás kérdéseire.* Du-Dolg 1. Pécs
- BAKAY 1967 K. BAKAY, *Archäologische Studien zur Frage der ungarischen Staatsgründung. Angaben zur Organisierung des fürstlichen Heeres.* Acta ArchHung 19 (1967) 105–173.
- BARTALOS 1899 GY. BARTALOS, *Honfoglalás kori és egyéb régiségleletek Egerben és vidékén.* ArchÉrt 19 (1899) 353–360.
- BÁLINT 1989 ČS. BÁLINT: *Die Archäologie der Steppe.* Wien-Köln 1989.
- BALINT 1989a Č. BALINT, *Značenie vostočnyh analogij v datirovke nahodok ěpohi obretenija rodiny vengrami.* In: *Materialy VI mezunarodnogo kongressa finno-ugrovedov.* 1. Szerk.: E.A. Savel'eva. Moskva 1989, 13–15.
- BÓNA 1986 I. BÓNA, *Dáciától Erdőelvéig.* In: *Erdély története.* Szerk.: B. Köpeczi. Budapest 1986, I. 107–234.
- BRUHN HOFFMEYER 1954 A. BRUHN HOFFMEYER, *Middelalderens tvaeggede svaerd.* København 1954, I–II.
- BUDINSKÝ—KRIČKA—FETTICH 1973 V. BUDINSKÝ—KRIČKA—N. FETTICH, *Das altungarische Fürstengrab von Zemplín.* ArchSlov-Mon 2 (1973) Bratislava
- DIENES 1963 I. DIENES, *Honfoglalás kori veretes tarsoly Budapest-Farkasrétről.* FolArch 24 (1963) 177–217.
- DIENES 1964 I. DIENES, *A karancslapujtői honfoglalás kori öv és mordvinföldi hasonmása.* ArchÉrt 91 (1964) 18–40.

- ERDÉLYI 1977 I. ERDÉLYI, *Az ősmagyarság régészeti emlékei Kelet-Európában*. In: Magyar őstörténeti tanulmányok. Szerk.: A. Bartha, K. Czeplédy, A. Róna-Tas. Budapest 1977, 65–77.
- K. ÉRY 1967–1968 K. K. ÉRY, *Reconstruction of the tenth century population of Sárbogárd on the basis of archeological and anthropological data*. *ARegia* 8–9 (1967–1968) 93–147.
- FEHÉR—ÉRY—
KRALOVÁNSZKY 1962 G. FEHÉR—K. ÉRY—A. KRALOVÁNSZKY, *A Közép-Duna-medence magyar honfoglalás- és kora Árpád-kori sírleletei*. Leletkataszter. RégTan 2 (1962) Budapest.
- FETTICH 1931 N. FETTICH, *Adatok a honfoglalás kor archaeológiájához*. *ArchÉrt* 45 (1931) 48–112.
- FETTICH 1937 N. FETTICH, *A honfoglaló magyarság fémművészete. I–II*. *ArchHung* 21 (1937) Budapest.
- FETTICH 1938 N. FETTICH, *A prágai Szent István kard régészeti megvilágításban*. *SZIE* III, 473–516. Budapest.
- FOMIN—KOVÁCS 1987 A.V. FOMIN—L. KOVÁCS, *A Máramaros megyei („huszti”) 10. századi dirhemkinc*. *NKMell* 1 (1987)
- FRIESINGER 1972 H. FRIESINGER, *Waffenfunde des neunten und zehnten Jahrhunderts aus Niederösterreich*. *ArchA* 52 (1972) 43–64.
- GAVRILINA 1987 L. M. GAVRILINA, *Sbrujnye ukrašenija u kočevnikov Vostočnoj Evropy X–XI vv*. In: *Arheologičeskie issledovanija Kalmykii*. Szerk.: E.V. Cuckin. Élista 1987, 54–68.
- GENING 1962 V. F. GENING, *Drevneudmurtiskij mogil'nik Mydlan'-Šaj*. *VAU* 3 (1962) SVERDLOVSK.
- GENING—HALIKOV 1964 V. F. GENING—A. H. HALIKOV, *Rannie bolgary na Volge (Bol'se-Tarhanskij mogil'nik)*. *Moskva* 1964.
- GOLDINA 1969 R. D. GOLDINA, *Mogil'niki VII–IX vv. na Verhnem Kame*. *VAU* 9 (1969) Sverdlovsk. 57–113.
- GYÖRFFY 1975 GY. GYÖRFFY, *Budapest története az Árpád-korban*. In: *Budapest története az őskortól az Árpád-kor végéig*. Szerk.: L. Gerevich. Budapest 1975². 217–349.
- GYÖRFFY 1977 GY. GYÖRFFY, *István király és műve*. Budapest 1977.
- HAMPEL 1900 J. HAMPEL, *A honfoglalási kor hazai emlékei*. In: *A magyar honfoglalás kútfeje*. Szerk.: Gy. Pauler – S. Szilágyi. Budapest 1900, 507–830 (önálló különnyomatban: Budapest 1896).
- HAMPEL 1907 J. HAMPEL, *Újabb tanulmányok a honfoglalási kor emlékeiről*. Budapest 1907.
- HANULIAK 1989 M. HANULIAK, *Sledované aspekty etnicity v archeologickom materiáli na poklade pohrebisk z Malých Kosih a Bučian*. *AH* 14 (1989) 379–396.
- HÜBENER 1989 W. HÜBENER, *Die Langsaxe der späten Merowingerzeit*. *APA* 21 (1989) 75–84.
- KALMÁR 1971 J. KALMÁR, *Régi magyar fegyverek*. Budapest 1971.
- KIRPIČNIKOV 1961 A. N. KIRPIČNIKOV, *Meči Kievskoj Rusi (IX–XI vv.)*. *SA* 1961.4. 179–194.
- KIRPIČNIKOV 1966 A. N. KIRPIČNIKOV, *Drevnerusskoe oružie. Meči i sabli*. *SAI* EI-36. Moskva–Leningrad 1966.
- KISS 1985 A. KISS, *Studien zur Archäologie der Ungarn im 10. und 11. Jahrhundert*. In: *Die Bayern und ihre Nachbarn*. *VKF* 9 (1985) 217–387. Wien.
- KIVIKOSKI 1973 E. KIVIKOSKI, *Die Eisenzeit Finnlands*. Helsinki 1973 (Neuausgabe).
- KOVÁCS 1980 L. KOVÁCS, *Der Säbel von Benepusztá*. *ActaArchHung* 32 (1980) 309–316.
- KOVÁCS 1981 L. KOVÁCS, *Remarks on the evaluation of 11th century Hungarian double-edged swords*. In: *Studies in ancient history and economy*. Ed. by L. Castiglione – J. Makkay. Budapest 1981 (Kézirat, amelyet 1992-ben archiváltak az MTA Kézirattárában).
- KOVÁCS 1986 L. KOVÁCS *Viselet, fegyverek*. In: Gy. Kristó: *Az Árpád-kor háborúi*. Budapest 1986, 216–281, 306–313, 317–326.
- KOVÁCS 1989 L. KOVÁCS *Münzen aus der ungarischen Landnahmezeit*. *Archäologische Untersuchungen der arabischen, byzantinischen, westeuropäischen und römischen Münzen aus dem Karpatenbecken des 10. Jahrhunderts*. *Fontes ArchHung*, Budapest 1989.

- KOVÁCS 1990 L. KOVÁCS, *Szablya – kard fegyverváltás. A kétélű kardos 10–11. századi magyar sítrok keletkezéséhez.* ArchÉrt 117 (1990) 39–49.
- KRISTÓ 1980 GY. KRISTÓ: *Levedi Törzsszövetségétől Szent István államáig.* Budapest 1980.
- Latvijas 1974 *Latvijas PSR arheologija.* Szerk.: A. BĪRONS, Ē. MUGURĒVIČS, Ā. STUBAUS, E. ŠNORE. Riga 1974.
- A magyarok 1986 *A magyarok elődeiről és a honfoglalásról. Kortársak és krónikások híradásai.* Szerk.: Gy. Györffy, Budapest 1986.³
- MARSCHAK 1986 B. MARSCHAK, *Silberschätze des Orients. Metallkunst des 3.–13. Jahrhunderts und ihre Kontinuität.* Leipzig 1986.
- Material'naja 1969 *Material'naja kul'tura sredne-cninskoj mordvy VIII–XI vv. Po materialam raszkopok P. P. Ivanova. Krjukovsko-kužnovskij mogil'nik.* Szerk.: A.P. Smirnov. Moršansk 1952.
- MAURE 1975/1976 M. MAURE, *Les épées de l'époque viking – essai de classification typologique.* UOA (1975–1976) Oslo 1977, 95–116.
- MESTERHÁZY 1989–1990 K. MESTERHÁZY, *A Felső-Tisza-vidéki ötvösműhely és a honfoglalás kori emlékek időrendje.* Agria 25–26 (1989–1990) 235–274.
- MÓRA 1926 F. MÓRA, *Lovassírok Kunágotán.* Dolg 2 (1926) 123–135.
- MÜLLER–WILLE 1977 M. MÜLLER–WILLE, *Krieger und Reiter im Spiegel früh- und hochmittelalterlicher Funde Schleswig-Holsteins.* Offa 34 (1977) 40–74.
- NADOLSKI 1955 A. NADOLSKI, *Pochwa miecza znalezione w osadzie miejskiej z XI wieku w Gdańsku.* WiA 22 (1955) 186–192.
- NAGY 1968 Á. NAGY, *Az eger-szépesszony-völgyi X. századi temető.* EgriMÉ 6 (1968) 69–100.
- NAGY 1896 G. NAGY, *Hadtörténelmi emlékek az ezredéves kiállításon.* ArchÉrt 16 (1896) 344–365.
- Napkelet 1965 *Napkelet felfedezése. Julianus, Plano Carpini és Rubruk úti jelentései.* Közreadja Gy. Györffy. Budapest 1965.
- ORLOV 1984 R. S. ORLOV, *Srednedneprovskaja tradicija hudožestvennoj metalloobrabotki v X–XI vv.* In: *Kul'tura i iskusztvo srednevekovogo goroda.* Szerk.: I.P. Rusanova. Moskva 1984, 32–52.
- PETERSEN 1919 J. PETERSEN, *De norske vikingsverd. En typologisk-kronologisk studie over vikingetidens vaaben.* VidSkr II: HfK 1 (1919) Kristiania.
- PLETNEVA 1967 S. A. PLETNEVA, *Ot kočevij k gorodam. Saltovo-majackaja kul'tura.* MIA 142 (1967).
- Pramene 1989 *Pramene k dejinám osídlenia Slovenska z konca 5. až z 13. storočia.* Szerk.: D. Bialeková. I. 1–2. Nitra 1989.
- REJHOLCOVÁ 1982 M. REJHOLCOVÁ, *Včasnostredoveké pohrebisko a Čakajovciach.* AVANS 1981. Nitra 1982, 233–235.
- RÉVÉSZ 1990 L. RÉVÉSZ, *Vezérek, harcosok, szolgák. Honfoglalás kori temetők Karoson.* In: I. M. Nepper – L. Révész, *Etelközből a Kárpát-medencébe. A honfoglalók legújabb leletei.* Debrecen 1990, 3–18.
- RUSU 1975 M. RUSU, *The autochthonous population and the Hungarians on the territory of Transylvania in the 9th–11th centuries.* BHR 16 (1975) București, 201–207.
- RUTTKAY 1975, 1976 A. RUTTKAY, *Waffen und Reiterausrüstung des 9. bis zur ersten Hälfte des 14. Jahrhunderts in der Slowakei.* I–II. SlovArch 23 (1975) 119–216, 24 (1976) 245–395.
- SARNOWSKA 1955 W. SARNOWSKA, *Miecze wczesnośredniowieczne w Polsce.* Światowit 21 (1955) 276–323.
- SCHULZE 1984 M. SCHULZE, *Das ungarische Kriegergrab von Aspres-lès-Corps. Untersuchungen zu den Ungareinfällen nach Mittel-, West- und Südeuropa (899–955 n. Chr.). Mit einem Exkurs zur Münzchronologie altungarischer Gräber.* JRGZM 31 (1984) 473–514.
- SCHULZE—
DÖRLAMM 1988 M. SCHULZE—DÖRLAMM, *Untersuchungen zur Herkunft der Ungarn und zum Beginn ihrer Landnahme im Karpatenbecken.* JRGZM 35 (1988) 373–478.
- SEDOV 1987 V.V. SEDOV, *Balty.* In: *Finno-ugry i balty v ėpohu srednevekov'ja.* Szerk.: V.V. Sedov. ArhSSSR. Moskva 1987, 353–419.
- SEMENOV 1980 SEMENOV, *Varinskij mogil'nik.* In: *Novyj pamjatnik polomskoj kul'tury. Iževsk 1980, 5–135.*

- STEIN 1967 F. STEIN, *Adelsgräber des achten Jahrhunderts in Deutschland*. I–II. Berlin 1967.
- STEUER 1970 H. STEUER, *Historische Phasen der Bewaffnung nach Aussagen der archäologischen Quellen Mittel- und Nordeuropas im ersten Jahrtausend n. Chr.* FMS (1970) Berlin, 348–383.
- SZAMEIT 1986, 1987 E. SZAMEIT, *Karolingerzeitliche Waffenfunde aus Österreich. I: Die Schwerter, II: Die Saxe und Lanzespitzen*. ArchA 70 (1986) 385–412, 71 (1987) 155–172.
- SZÓKE 1962 B. SZÓKE, *A honfoglaló és kora Árpád-kori magyarság régészeti emlékei*. Rég-Tan 1 (1962) Budapest.
- SZÓKE 1985 B.M. SZÓKE, *Chronologischer Grundriss der Denkmäler des 9. Jahrhunderts im Karpatenbecken*. MittArchInst 14 (1985) 161–167.
- TOČÍK 1968 A. TOČÍK, *Altungarische Gräberfelder in der Südwestlowakei*. ArchSlov-Cat 3 (1968) Bratislava.
- TÓTH 1930 Z. TÓTH, *Attila's Schwert. Studie über die Herkunft des sogenannten Säbels Karls des Grossen in Wien*. Budapest 1930.

UNGARISCHE FUNDE AUS DER LANDNAHMEZEIT IN DER KIESGRUBE
VON KAJÁRPÉC–GYŰR
(KOMITAT GYŰR–SOPRON–MOSON)

Auszug

1–2. 1963 stiess man in der Kiesgrube von Kajárpéc–Gyűr bei der Förderung von Kies auf ein ungarisches Männergrab aus dem 10. Jh. und von den Funden wurden zwei Bronzegürtelbeschläge, eine Bronzeschnalle und ein gerades, einschneidiges Schwert gerettet (Abb. 1, 1–3; Abb. 3, 1; Abb. 4, 2).¹

3. Diese Gegenstände sind im Fundmaterial der Periode überraschend selten.

3.1. Parallel dieser Beschläge sind aus Erdőtelek (Abb. 1, 4; Abb. 3, 2)², aus Grab 261 von Ipolykisszi-Flur Nagyvölgy út (Abb. 1, 5)³ bekannt und die weitere Forschung nach entsprechenden Stücken an den in der Studie aufgezählten Exemplaren (z.B. Abb. 2, 2; Abb. 3, 3) führten bis zum Gräberfeld Krjukovo-Kuznoe im Mordvinien aus dem 9.–11. Jh. hin (Abb. 2, 3–4)^{4–6} ohne da die Chronologie der Beziehung festgestellt wurde.^{7–8}

3.2 Eine einzige Parallele der Gürtelschnalle aus Bronze kenne ich aus einem Grab in Kunágota.

3.3 Bei dem einschneidigen Schwert handelt es sich vermutlich um ein norwegisches Erzeugnis,^{9–10} und unter den aus dem 10. Jh. stammenden Funden im Karpatenbecken ist nur ein einziges ähnliches Exemplar bekannt: das Schwert von Felsőszeli (Abb. 2, 1, 5; Abb. 4, 1), von dem auch in letzter Zeit zum Vorschein gekommener zeitgenössischer Briefwechsel¹¹ bestätigt, da es 1885 gefunden wurde und mit

dem sich die Fachliteratur ausgiebig beschäftigt hat.^{12–14}

3.3.2 Nach der von den diese Periode behandelnden ungarischen Archäologen akzeptierten Auffassung sind beschlagener Gürtel und gerades Schwert als einander begleitende Beigaben noch aus keinem einzigen Grab zum Vorschein gekommen. Diese Auffassung habe ich auch nach einem über die umstrittenen Fälle gewonnenen Überblick^{15–16} – Ladánybene-Benepusztá, Eger-Szépasszonyvölgy Grab „A“, Nyíregyháza-Felsőpázsit für gültig befunden. Das alles aber spricht dafür, da der Grabfund von Kajárpéc nicht nur durch die Gürtelbeschläge und den Schwerttyp sondern auch wegen ihres gemeinsamen Vorkommens als ausserordentlich anzusehen ist.

4. Die Beschläge des Gürtels von Kajárpéc können wahrscheinlich als ungarische Erzeugnisse angesehen werden, doch sehe ich keinen Beweis dafür, da sie – wie auf ihren orientalischen Parallelen beruhende Ansichten meinen bereits in Atelkuzu angefertigt wurden, oder da ihr Besitzer sich bereits vor 895/896 im Karpatenbecken niedergelassen hätte. Die Datierung des Grabfundes auf den Beginn des 10. Jh. verträgt sich mit der Vermutung, da das Schwert vielleicht im Zuge der Streifzüge im Sachsen erbeutet wurde (zwischen 906–938, eventuell gerade im Jahre 915, da sie bis Bremen gelangten).^{17–19}

